

שיטת הרמב"ם בענין מצוות תפילין במנין תרי"ג

אנחנו זוכים לקיים מצות תפילין מימים ימימה וצריך לדעת אם מקיימים מצוה אחת או שתי מצות ממצות תרי"ג. וגם יש לדון אם המנין תרי"ג קובע כמה ברכות מברכין על מצות תפילין. וכבר נחלקו בזה קדמונינו. הרמב"ם בספר המצות מונה מצות תפילין לב' מצוות, מצות עשה י"ב וי"ג לעומת שיטתו שמברכים רק ברכת להניח תפילין כשמניחים תפילין של יד ותפילין של ראש (ע' פ"ד מהלכות תפילין ה"ד-ה"ה). בתשובותיו (שו"ת פאר הדור סימן ח', שו"ת הרמב"ם סימן רפח) ביאר הרמב"ם שברכה אחת מספקת אע"ג שהם ב' מצוות ממצות תרי"ג מכיון ששתי המצות סובבות על ענין א' וז"ל ואמרתם אמאי מברך אחת והם שתי מצוות. אע"פ ששתי מצוות הן ואינן מעכבות זו את זו הואיל וענין שתי המצוות ענין אחד הוא מברך אחת שענין שתיהן הזכרון שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך וגו' עכ"ל.

בהשגותיו לספר המצות (שורש י"א) הרמב"ן תפס על הרמב"ם דלמה מחלק הרמב"ם בין מצות תפילין למנותם ב' מצוות (מצות עשה י"ב וי"ג) בניגוד למצות ציצית שמנה מצוה א' (מצות עשה י"ד) דלכאורה שניהם שוים, כמבואר במשנה ריש פרק התכלת דף לח., שהן מצוות שאין מעכבים זה את זה וענינם ענין א', בתפילין הענין הוא למען תהיה תורת ה' בפיך, וכמו שהרמב"ם בעצמו כתב, ובציצית למען תזכרו ועשיתם כל מצותי. הרמב"ן מציע דאולי סובר הרמב"ם שיש לחלק בין ציצית לתפילין במה שמקיימים מצות ציצית במעשה אחת ואילו תפילין צריכים ב' מעשי מצוה. אמנם כתב הרמב"ן דזה מועיל רק לשיטתו שמנה מצות קריאת שמע ב' מצוות, א' לקראת ק"ש בשכבך וא' לקראת ק"ש בבקומך, אמנם הרמב"ם מנה מצות קריאת שמע מצוה א' ואם כן נראה שהרמב"ם אינו מחלק בין מצוה הנעשה במעשה א' למצוה הנעשה בב' מעשים. כדאי לעורר שהרמב"ן בעצמו מודה להרמב"ם במצות תפילין שהם נמנים לב' מצוות וכמבואר ממה שלא סילק מצות עשה י"ב או י"ג ממנינו (עי' דבריו עמ' תי"ב), המנין שסילק הרמב"ן ממנין הרמב"ם) ובזה הרמב"ן חולק על בה"ג שמנה מצות תפילין למצוה א'

אלא שבהשגתו לשורש י"א הוא מגן על הבה"ג ומסביר שיטת הבה"ג כנגד הרמב"ם. אבל הרמב"ן מודה להרמב"ם ולא מטעמיה דהרמב"ן לשיטתו מנה תפילין לב' מצוות לפי שסובר שמצוה הנעשית בב' מעשים נמנה לב' מצוות במנין תרי"ג כמו במצות ק"ש, תמידים, וקטרת וכמו שכתב הרמב"ן בהשגתו "העשין והלאוין שסילק" (עמ' תי"ב במהדורת שבתי פרנקל ד"ה ואתה אם תביין).¹

כדי להבין שיטת הרמב"ם צריכים להעמיק במקורותיו שתפילין נמנים לב' מצוות, וציצת חשובה רק מצוה א'. בשורש י"א ביאר הרמב"ם שאין מונים חלקי המצוה למצוה מפורטות. אמנם לא בכל אופן ברור מהו חלק ממצוה ומהו מצוה נפרדת. וביאר הרמב"ם דכשחלקי המצוה מעכבים קיום המצוה, כמו בד' מינים, ברור שהכל נחשב מצוה א'. אבל כשאין החלקים מעכבים זה את זה לא פשוט כי פעמים זה סימן שהם מצוות מפורדות ופעמים עדיין הם חלקים ממצוה אחת יותר כללי כמו במצות ציצית דמבואר במכילתא דרבי ישמעאל שמצות לבן ומצות תכלת נמנים רק מצוה א' וז"ל סוף סימן י"א הנה כבר התבאר לך שאפילו החלקים שאינם מעכבין זה את זה פעמים יהיו מצוה אחת כשיהיה הענין אחד עכ"ל.

וזוהי טענת הרמב"ן על הרמב"ם שמנה ציצית מצוה א' למרות שהלבן והתכלת אין מעכבים זא"ז, מפני שהם ענין א', ואילו תפילין שהם יותר ענין א', דמה שכתוב בזה כתוב בזה, האיך מנה אותן הרמב"ם לב' מצוות? ואי אפשר לומר שהרמב"ם סובר שיש ב' ענינים במצות תפילין כיון שהרמב"ם בעצמו כתב שמברכים ברכה א' על ב' תפילין מכיון שהם ענין אחד!

הרמב"ם במצות עשה י"ג מביא מקור לשיטתו למנות תפילין כב' מצוות במנין תרי"ג מהגמרא מנחות דף מד. דאומרת הגמרא "מאן דלית ליה שתי מצוות חדא מצוה לא לעביד" וז"ל הרמב"ם שם הנה כבר התבאר לך קראם לתפילין שלראש ושליד שתי מצוות עכ"ל. אמנם אינו ברור שכוונת הגמרא

¹ ויש להעיר דגם הרמב"ן מודה שמצות חביתין דכהן גדול שמקריב מחציתה בבקר ומחציתה בערב נמנה כמצוה א' וכמו שכתב החינוך סוף מצוה קלו וז"ל ואין חולק בזה (שנמנה כמצוה א'), כי גם הרמב"ן ז"ל שמונה שני תמידין שתי מצוות, מודה בזה. ואע"ג שמחציתה בבקר אינו מעכב מחציתה בערב וכמש"כ המנחת חינוך בפשיטות אות י' (ועיי"ש שמביא שיטת הרמב"ם בק"ש ובתמידים לראיה שאין מעכבים). וצ"ל דגם הרמב"ן מודה היכא שהפסוק כללם ביחד אע"ג שאין מעכבים וזמנם אינם שוה.

להתייחס למנין תרי"ג, וזה בודאי תשובת הרמב"ן לראית הרמב"ם (וכמו שמצינו בהמשך הגמרא שם "אמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה" וברור שאין כוונתו בשמונה עשה ממנין תרי"ג). ולמה סובר הרמב"ם שיש להוכיח מדברי הגמרא שהם ב' מצוות במנין תרי"ג?

נחזי אנן, יש ג' סוגי מצוות שענינם ענין א' :

א. מצוות קריאת שמע (תמידים, וקטרת), שמצווים לעשות ב' מעשים שווים בזמנים שונים ביום א'

ב. מצוות ציצית שמצווים לקשר לבן ותכלת ביחד וללבשם במעשה א'

ג. מצוות תפילין שמצווים לעשות ב' מעשים נפרדים ומחולקים בזמן א'.

ויש ב' דרכים להבין מצוות שחלקיהן אין מעכבים זא"ז – האם גילתה לנו התורה שיש קיום מצוה בשלימותה וקיום שלא בשלימותה או שיש ב' מצוות נפרדות והקיום של א' אינו תלוי בהשניה.

במצוות ציצית סובר הרמב"ם ששייך להבין שכלל הדבר המחייב לזכרון מצוה א' יימנה (לשון הרמב"ם בסוף שורש י"א) וכשקושר בבגדו לבן ותכלת הוא מקיים הזכרון בשלימותה ואם חסר אחד מהם מקיים הזכרון שלא בשלימותה. אמנם במצוות תפילין סובר הרמב"ם, שמכיון שאין הקיומים של תפילה של יד ושל ראש קשורים יחד, אילו היתה הכל מצוה אחת היה ראוי שיעכבו זא"ז, ואם כן רואים ממה שאין מעכבים זא"ז שבאמת ב' מצוות הן. וזה מה שאומרת הגמרא בדף מד. דמאחר שאין מעכבים זא"ז היתכן לומר שמי שאינו יכול לקיים ב' מצוות לא יקיים מצוה א' ? כנראה, הרמב"ם סובר שבמצוות תפילין יותר מסתבר לומר שיש ב' אופנים לקיים "למען תהיה תורת ה' בפין" מלומר שמקיימים הענין של "למען תהיה תורת ה' בפין" שלא בשלימותה. ויש להסמיך לזה ההערה על סדר מנין תפילין בספר המצוות, שהרמב"ם סר מלשון הכתוב ומונה תחילה תפילין של ראש (מצוה י"ב) ואחר כך תפילין של יד (מצוה י"ג) אע"ג שהפסוק מקדים תפילין של יד בכל מקום (שלא כספר החינוך שהולך על פי לשון הפסוק ומנה תחילה תפילין של יד (מצוה תכ"א) ואח"כ תפילין של ראש (מצוה תכ"ב). ועוד יש לדקדק שינוי לשון הרמב"ם בכותרת של הלכות תפילין וז"ל (א) להיות תפילין על הראש (ב) לקשרן על היד (וכמו שהעירו על זה בצפנת פענח להלכות תפילין פ"ד ה"ד עיי"ש נפק"מ להלכה ובשיעורי הגר"ד תפילין סימן ה'). ולכאורה השינוי בסדר המנין והשינוי בלשון המצוה מגלה שהתכלית של מצוות תפילין

של ראש מעולה ומשונה מתכלית של מצות תפילין של יד ומש"ה הבין הרמב"ם שלשון הגמרא שהתפילין הם ב' מצוות מורה לנו שיש ב' אופנים לקיים הענין של "למען תהיה תורת ה' בפיןך" ולמנותם לב' מצוות במנין תרי"ג.²

---

² מה שנשאר קשה לדברי הרמב"ם הוא דבריו במצות ספירת העומר להוכיח שאין למנות ספירת העומר אלא למצוה א' אע"ג שלשון הגמרא במנחות דף סו. הוא "מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי" הרמב"ם כתב במ"ע קס"א וז"ל ואילו היו השבועות מצוה בפני עצמה לא היינו מסדרין מנינם כי אם בלילי השבועות לבד והיינו אומרים שתי ברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו על ספירת ימי העומר ועל ספירת שבועי העומר עכ"ל. ותמה בעצמך האם באמת היתה ב' מצוות האם לא יהיו ענין א' לברך ברכה אחת לשיטתו? וכבר העיר זה בנימוקי מהרא"י להגאון ר' אברהם יונה יעוונין ז"ל מהוראדנא הובא בספר הליקוטים במהדורת שבתי פרקל עמוד תקפ"ח על פרק ז' מהל' תו"מ הכ"ב. וכתב שם וז"ל ובקושי יש לחלק דהתם הוא יותר ענין אחד מפני שטעם אחד להם עיין בלשונו שם עכ"ל.